

JAN PATOČKA

Mi a cseh?

Esszék és tanulmányok

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony 1996

Az élet egyensúlya és amplitúdója

A modern filozófiai gondolkodásban az emberre vonatkozóan – nem csupán az ember lényegét, hanem ezzel szoros összefüggésben a filozófiának az életben betöltött szerepét illetően is – két jellegzetes, egymástól eltérő magatartást, két ellentétes nézetet látunk kirajzolódni. Soha e két típus igen sokféle motívumot és irányzatot takar, olyan markáns jegyekkel rendelkezik, hogy együttes vizsgálatuk indokoltnak látszik. Egyikük olyan erkölcsi gondolatok körül forog, melyeket humanitás-ideológiának is neveznek: ez az embert lényegében harmonikus lénynek fogja fel, aki boldogságra hivatott, s legfőbb dolga, hogy erőt egyensúlyban tartsa. A történelem egyszer lassabban, másszor gyorsabban és erőteljesebben, de mindig törvényszerűen az egyensúly és a harmónia felé törekszik, mint olyan természetes emberi cél felé, amelyre az emberi természetben minden készen áll, és minden feléje mutat. Az ember mindeddig még nem találta meg azt az egyensúlyt, melyet minden más lény számára maga az élet biztosít, az a szilárd forma, melyben élete zajlik. Ez az irányzat mindenesetre úgy véli, az életnek ez csak ideiglenes állapota: eljön majd az idő, amikor az emberi élet annyira kimunkált és megszervezett lesz, hogy lényegét tekintve nem lesz benne semmi ingatag és bizonytalan; s ha működése más lényekéhez képest összetettebb és mesterségesebb is, de éppoly biztonságos, egyenes vonalú és pontos lesz. – A másik szerint viszont az ember lényegéből következik, hogy soha nem zárható be egy szilárd vázba, valamilyen végleges életformába; mi több, ott mutatkozik meg leginkább ember volta, legmagasabbrendű emberi funkciója, ahol szétzúzza az élet látszólag szilárd formáját és megújítja mindazt, ami probléma, ami ingatag és szélsőséges, mindazt, ami a közönséges élet felszíne alatt rejtve marad.

E kétféle szemlélet kétféle életfelfogást takar. Az egyik a közönséges, nivellált hétköznapi álláspontja. A hétköznapi a maga józanságá-

val, amelyben semmi lényeges nem történik, ahol nincsenek radikális fordulatok, amikor minden diadalmaskodik az élet szürkesége, alakítja ki a magatartásnak azt a fajtáját, amellyel itt találkozunk. Nem mintha ez a filozófia unalmas vagy életunt lenne; ellenkezőleg, nagyon is optimista, az életre derűsen, pozitívan és gyakorlatiasan tekint. Mégis él benne, nyíltan vagy rejtetten, egyfajta ellenszenv mindazzal szemben, ami „nem normális”, túlfeszített és szaggatott, túl konstruktív vagy túl kíváncsiskodó, fantasztikus vagy kockázatos, ami az élet természetéből fakad, s az életet kalandos utakra csábítja. Ehelyett a hét-köznapok egyenletes fényét követi, és saját „nappali szemléletét” szembeállítja ellenfele, „éjszakai” kísérleteivel. Hiszen az életnek meghatározott céljai és szabályai vannak, nem kell, és nem is lehet mélyebbre merülni benne, mint amit az nap mint nap élénk tár! Mindenki csak „művelje saját kertjét”! Talán az ésszerűen gondolkodó emberek nem tudnak könnyen megegyezni abban, ami fontos, ami gyakorlati jelentőséggel bír, meghagyván a világ bolondjainak és fantasztáinak azt, ami jelentéktelen és életszerűtlen? Az élet komoly dolog, de voltaképpen egyszerű. Erőink ésszerű, megfontolt alkalmazásával végül elérjük, amit ember egyáltalán elérni képes: a harmóniát, az egyensúlyt, a boldogságot – már amennyire ezt lehetővé teszik természetes fájdalmai és veszteségei. Ha valahol az élet még nem jutott el a harmóniáig, úgy ezt lelki, elsősorban intellektuális zavarok okozzák, illetve a nem megfelelő társadalmi intézmények; az előbbieket neveléssel, az utóbbiak pedig ésszerűen irányított társadalmi folyamatokkal kiküszöbölhetők.

Világos, hogy ez a szemlélet valami nagyon lényegest fejez ki, s megfelel szellemünk egyik alapvető szükségletének. Hiszen az emberi együttélés ésszerű megtervezése elvileg meglehetősen egyszerűnek látszik. Épp ezért alig felfogható, voltaképpen miért is értik az emberek oly kevésbé meg egymást. Pedig az emberi élet céljai és eszközei, úgy tűnik, napról napra világosabbak. Ezt a Gilgames-eposz egyes részeinek primitív hedonizmusától, az indiai és a kínai etikai materializmustól, utilitarizmustól a társadalmi haladás és a társadalmi reformok számos, részletesen kimunkált modern rendszeréig, változatlanul magától értetődőnek tartják a gyakran felvilágosultnak mondott nézetek szószólói. Minden ember hajlik rá, hogy így gondolkodjék. Különösen azok a szilárd, racionális jellemelek, a tett lelkes hívei hajlanak erre, akik az egészet csak technikai problémának tartják. De a költői hajlammal és erkölcsi

lelkességgel rendelkezőket is magával ragadja az általános harmónia, igazságosság és boldogság ígérete.

E filozófia téziseinek azonban nagyon is kellemetlen ellenérvekkel kell szembeülniük. Mert mi az oka, hogy mindennek oly kevésbé felel meg emberi valóságunk, s hogy valahányszor az ember megkísérli ezt a filozófiát valóra váltani, utána mindig kénytelen hosszú időre ugyanazokhoz a gondolatokhoz és célokhoz visszatérni, melyeket előzőleg olyan hevesen bírált, s amelyek ellen harcba vonult? Mi az oka, hogy a látszólag nyilvánvaló eszmék valóságossá válva saját ellentétükbe fordulnak, s ami boldogságra sarkall, végül tragédiába sodor? Miért van az, hogy az élet újszerű megbecsülésére törekvők szándéka mögött olyan jól megbúvik a közöny és az erkölcsi hanyatlás?

A gondolkodók közül azok, akik ezt az irányzatot vallják, készek persze a válasszal erre az égető kérdésre is. Pontosabban, válaszok garudájával szolgálnak, melyek ugyan konkrét vonatkozásaikban különböznek egymástól, de abban megegyeznek, hogy szerzőiknek sem szándéka, sem rendszere nem vétkes a kudarcban: a valóság a hibás, mely nem áll a feladatnak azon a magaslatán, ahol érvényesülhetnének az eszmék; de bizvást remélhetjük, a valóság hamarosan teljesíti az elmulasztott ígéreteket. Hosszasan és meggyőzően érvelnek, s post festum részletesen elemzik az okokat és az indokokat, hogy azokat újfent sémáikba illesszék; az eseményeket ugyan képtelenek előrelátni, viszont csodálatos könnyedséggel tudják utólag feldolgozni. Miután pedig így helyreállították a megrendült bizalmat, új terveket kovácsolnak, s újabb remények felé veszik útjukat, amelyekben azonban mindig a régiak köszönnek vissza. Condorcet a forradalmi terror közepette, mely hamarosan őt is elveszejtí, megírja *Az emberi szellem vázlatos történetét*. Ebben felvázolja a szellem pozitív képességeinek végtelen tökéletesedését, kibontakozását, melyek révén az ember mindjobban megérti és birtokába veszi a természetet. Abban a viharban, amelyben a következő nemzedékek a felvilágosult eszmék katasztrófáját látták, ő mámorosan az önfelejtésbe, az eszme kívánalmainak jobban megfelelő jövő látomásába próbált menekülni. Számos társadalomreformer, mint például Saint-Simon, katasztrófától katasztrófaig haladva továbbra is ragaszkodik optimizmusához, melynek belső szerkezetét újabb összefüggésekkel és szereplőkkel gazdagítja. A saint-simonisták, hogy példánk-nál maradjunk, sokszor voltak kénytelenek régi bőrükből kibújni, hogy elméletüket a bekövetkezett katasztrófák miatt korrigálni tudják, s meg-

őrizzék önnön mivoltukat; a legjobb példa erre Enfantin. A lényük gyökeréig ható megaláztatások, megpróbáltatások végül olyan dimenziót kölcsönöztek nekik, mely mindaddig idegen volt tőlük, s most vállalni kényszerültek; fájdalmas mélységekig jutnak el, olyan többletig, amelyet maguk is vonakodnak elismerni; lelkesültségüknek ez ad igazi mélységet. Amit a szellem – melyben mindazok, akik a szenvedésre méltóak voltak, lelkiük teljes igazságérzetével bíztak – pillantása nem mutatott meg nekik, azt a valóság kemény, kegyetlen csapásai nyilvánvalóvá tették, s ezt a valóságot akarva-akaratlan tiszteletben kellett tartaniuk.

Mert itt az utak valóban kettéválnak. Az ember vagy szilárd életformával rendelkező véges, zárt lény – s ez esetben a történelem lényegében lezárt folyamat, melyben az egyensúly keresését az a törekvés indokolja, hogy az emberi társadalom elérje végső célját. Szociális és társadalmi törekvéseink minden kudarcának oka csupán a tökéletlen számítás, amely azonban végül így vagy úgy beválik. Mert az ember, lényegét tekintve, nem ilyen, pontosabban nem önmagában ilyen: az egyensúly és a zárttság állapotába csak bukással, önmaga megtagadása árán kerülhet. Fichte szerint filozófiánk attól függ, milyenek vagyunk. Pico della Mirandola az emberi méltóságról szóló híres beszédében azt mondja, Isten szabadságot adott az embernek, hogy megválaszthassa és kimunkálhassa a neki legjobban tetsző életformát. Az ember szabadsága azonban mindenekelőtt annak lehetősége, hogy több vagy kevesebb legyen annál, mint aminek látszik. Létezik egy mély filozófiai tapasztalat, Szókratész és Platón üzenete minden későbbi filozófiai fejlődés számára. Ez a tapasztalat a γοργισμός, az a határvonal, mely között húzódik, ami van, és ami csak úgy látszik, mintha lenne; ez a látszat elfedi az eredeti létet, és a létezőnél is tolaodóbb. Platón szerint ez a különbség jelenti a választóvonalat az ész által érthető és az érzékek számára hozzáférhető között; ebben öt bizonyos spekulatív okoknál, amelyek taglalása messzire vezetne, nem követhetjük. De maga a határvonal, a γοργισμός létezik, és fenoménok egész sorában jelentkeznek, melyek, ha önmagukban nem is jelentenek bizonyítékot, a dolgok megértésében segítségünkre vannak.

E fenoménok közül az elsőt a történelemből merítjük. A történelem nem csupán anyagi megújulást, hanem az emberi életformák változását is jelenti. Benne más-más célok, érzelmi rezdülések, érdekek, tények váltják folyamatosan egymást. E mérhetetlenül érzékeny és változó dimenziók közül néhány visszahat az élet legszilárdabb és legnagyobb

állandóságot mutató összetevőjére is: a természetes emberi életszükségletekre és a természeti környezetre, mely szimbolikus nyelven szól hozzánk, egy másféle világot sugallva.

A másodikat a történelem megértéséből meríthetjük. A távoli szellemi teljesítmények és formák számunkra is hozzáférhetőek, azokat tanulmányozhatjuk, s ha eközben, lévén emberek, gyakran tévedünk is – mert például képtelenek vagyunk eléggé elvonatkoztatni önmagunktól, s félreértelmezzük vizsgálódásunk tárgyát –, gyakran valóban sikerül idegen, eladdig rejtett világokba, dimenziókba jutnunk, s ilyenkor mintha lehullana szemünkről a hályog: „a titokban ... új egek nyílnak, / s más-hová vetülnek nappalod árnyai”.¹

Következő példánk az önmegfigyelés folyamatára utal. Életünk nem egyetlen síkon, hanem különböző rétegekben zajlik, melyek mindegyike a maga módján értelmezi a másikat, s ismeri viszonyát az életnek ama síkjához, ahol az átlagélet nyugalmat talál. Lelki fejlődésünk, képletesen szólva, nem csupán tárgyak mozgatása a lélek lakóterében, hanem folytonos mozgás teremről teremre, miközben minden oldalról meghatározatlan horizontok nyílnak.

Vagy nézzük a kultúrát. A teremítő kultúra nem volt és ma sem az emberi élet gazdagságának pusztá élvezete és használata. Mint részletesebb elemzéssel kimutatható, a kultúra olyan erőiben, mint a tudomány, a filozófia, a művészet, a mesterségek, a vallás, ha különböző módon is, de mindig ott él az elragadtatás, hogy a világ mint egész létezik. Az egészhez való viszonyulást, az elragadtatásnak ezt a nemét hogyan is magyarázhatnánk másként, mint az ember lényegi viszonyát ahhoz, ami a legegységesebb, a legátfogóbb, minden korlátozott és véges felett való? Hiszen az, ami véges, sohasem képes átélni, viszonyulni ahhoz, ami végtelen, ami a véges felett van.

Ezek talán olyan jelzések, melyek az amplitúdó filozófiáját készítik elő. Mit jelent ez a filozófia? Először is tegyük világossá, mit nevezünk az élet amplitúdójának? Nemcsak az élet intenzitását; az egyensúly álláspontját képviselő élet lehet csupa lelkesedés, miközben, mint az utópikus szocializmus számos példája mutatja, jól megfér a misztikummal is. A saint-simonisták szektája, melynek tagjai Istenről, eljövendő életről, lélek-vándorlásról beszéltek, ködös metafizikájukat a szabad szerelem elméletével, a gazdasági tervezés első próbálkozásaival elegyítették, s különösen fontosnak tartották, hogy vallási közösségnek tekintsek őket. Carlyle mégis átlátott rajtuk, s kimutatta, hogy „vallá-

suk” voltaképpen politikai propaganda. Amplitúdóról itt beszélhetünk, ahol az ember maga mögött hagyja a szokványos élet csábítását, a józan hamisságot, mely eltakarja előle létezése igazi magaslatait és veszélyeit – vagyis ott, ahol az ember rezzenéstelen arccal elébe megy annak, ami elől megszökik a bátoratlan közepszerűség.

Mit akar e szükségszerű, szorgos és ésszerű mindennapi közepszerűség? Nem kevesebbet, mint kezeséget önmagáért, a boldog vég, az élet ésszerű és gyakorlati célszerűségének szavatolását. Ha magam már nem is leszek, életem fennmarad az elvégzett munkában, amelyet átvesznek az utánam következők. *Multaque pars mei vitabit Libitinam.*² Az egyének és a társadalom életének kell hogy legyen valamilyen szilárd közepe, támasza. Eltakarhatjuk szemünket a semmi előtt, amelybe egyszer úgyis belezuhanunk, belemerülhetünk a munka lázába, a tevékenység örült rohamában. Lehetnek barátaink és ellenségeink, kockára tehetjük ezrek életét, átállíthatjuk a történelem váltóit. Hihetjük vagy remélhetjük, hogy mindemögött egy jóságos erő áll, mely kiegyenlít minden hiányt; egy orosz filozófus ezt nemrég úgy fogalmazta meg, hogy az életnek csakis úgy van értelme, ha addig folytatjuk, mígnem elég értékes lesz ahhoz, hogy élhessük, hogy méltósággal vállalni lehessen.

A bátoratlan közepszerűség elfedi a tekintet elől, hogy az életet mindkét oldaláról egy-egy szakadék határolja, amelyek között úgy fekszik nyugalmanak apró zárványa, mint röpke pihenő, melynek csak ahhoz viszonyítva van értelme, ami nem az. A véletlenszerű ember a maga véletlenszerű céljaival akarja magát itt megörökíteni, győzni akar a történelem versenyfutásában: olyan „történelemfilozófia” ez, mely megfelel ennek az álláspontnak. Előre érzi a győzelem ízét, de ez sosem lesz számára igazi győzelem. Önmagát ezért messzire, önmagán kívülre vetíti. Önmaga meghosszabbítása, kivetítése számára ésszerűnek és természetesnek tűnik: s mivel rendezett és nagyvonalú gyakorlatra teszi képessé, azt a látszatot kelti benne, hogy ura saját történelmének, eszméikért harcol, s hogy empirikus élete isteni dráma, melyben az empirikus ember a mélyebb isteni élet külső héja.

Az átlagélet vágya, hogy elkerüljék a váratlanul rászakadó, látszólag véletlen megrendülések, megpróbáltatások, veszteségek, fájdalmak, mindaz, ami a tervekre és sikerekre berendezett gyakorlati élet egyenlegében hiányként szerepel. Legfőbb vágya, hogy az élet a lehető leggyakorlatiasabban berendezett legyen, s kizárjon minden efféle hiányt. Igyekszik

elkerülni mindent, amit hivatalos optimizmusa ellenére belső fenyegetettségnek érez, mely csak a legközelebbi örvényre vár, ahová az élet árama beleforg, hogy végképp igazi katasztrófává váljék. Az élet tud saját belső gyengeségéről, s első reakciója az, hogy következményeit elkerülje.

Az amplitúdó filozófiája tudatosítja, hogy az életnek a világ egész terhet minden pillanatban viselnie kell, s ennek feladatát maga is vállalja. A filozófus nem keres és nem épít mesterséges édenkerteket, hogy megváltoztassa az emberiség jövőjét, nem akar olcsó reményeket ébreszteni. Az életen más módon szeretne könnyíteni.

Az amplitúdóban élt élet tényéből indul ki. Az élet amplitúdójában élni azt jelenti, hogy elutasítjuk a zárvány-életet, és elindulunk, mint Jaspers mondja, létezésünk határa felé. (A határvonalak felé való irányulásnak ez a modern egzisztencialista filozófiát inspiráló gondolata igaz és pozitív gondolat. Megvalósítása magában az egzisztencialista filozófiában, például Jaspersnél, már kevésbé egyértelmű, inkább tétova.)

Ezek a határvonalak, amelyek közé az ember be van zárva, kétfélek lehetnek. Ilyen egyrészt az ember testi gyengesége és szabadságának korlátozott volta, mely mint fizikai fájdalom, nyomor, betegség, elnyomás, bűn, halál nyilvánul meg. Ez a lehetőség mindig fennáll, és a benne állandóan jelenlévő fenyegetettség az embernél nem véletlenszerű. Ha ezek a lehetőségek nem léteznének, az ember lényegében nem lenne az, ami. A szenvedés pozitív képesség. Az állat is tud szenvedni, az emberi szenvedés azonban nagyobb és mélyebb. A nagyobb szenvedés forrása itt a magasabbrendű tudat. A második belső határvonal, mely önmagunknál is mélyebben húzódik meg bennünk, a magasabbrendű tudat: a pillanat meghaladása, a bennünk élő egyetemes horizont, ahol azokkal a dolgokkal találkozunk, amelyek foglalkoztatnak bennünket, anélkül, hogy valaha is teljesen kitöltenének. Az átélt világ egységes szerkezete nem fizikai vagy lelki tények összessége. Ezért van az, hogy többet remélünk, de mert így az életet is jobban átlátjuk, többet is szenvedünk.

Amplitúdóban élni önmagunk próbája és tiltakozás. Benne az ember olyan végletes lehetőségeknek teszi ki magát, amelyek a szokványos élet számára merőben absztrakt, távoli lehetőségek, s tiltakozik minden szokványos és magától értetődő lehetőség ellen. Indítéka azonban nem a szokatlan, a különös; hiszen az amplitúdóra való törekvés sem szokványos. Hozzá az ember úgy jut el, hogy lenyűgözik őt saját

életének határvonalai. Az igazságot keresve tekintetét feléjük kell fordítania. Az igazságot nem kereshetjük csak síkságokon, nem engedhetjük, hogy lenyűgözzön a szokványos harmónia nyugalma; engednünk kell, hogy kinőjön bennünk a nyugtalanító, a békétlen, a rejtélyes, amittől a szokványos élet elfordítja tekintetét, s inkább szokásos ügyleteibe merül.

Az amplitúdóban élt élet a mindennapi tudat számára gyakran úgy jelenik meg, mint természetellenesség, betegség, görcs, melyet az „egészséges”, „normális” ember képtelen elviselni. Az ilyen életnek azonban különböző formái vannak: Szókratész nem látszik betegnek, élete úgyszólván elérhetetlen magasságokba ível; Pascal nemcsak a heves támadások és hősi védekezések embere, hanem a misztikus nyugalomé is. Kierkegaard végtelen reflexiója, feszült dialektikája mögött viszont embertelen fagyot érzünk; Nietzsche a vergődés, Dosztojevszkij a folytonos válság benyomását kelti – úgy érezzük, mintha elérhetetlennek lennének, mintha az élet melegéből fagyos, légüres térbe merednének. Különös és nehezen érthető, ha az ember ilyen helyzetben kitart, ezt valóban vállalja: látjuk, hogy gyakran inkább elégnék benne, semmint elhagyják, és kilépjenek belőle. S ebben a helyzetükben hevesen tiltakoznak minden túlságosan emberi illúzió, a lapuló „harmonikus” lelkek naiv édenkertjei, a foglalkozás, a munka, a napi ügyletek, a hasznosság, a harmónia, a boldogság nyugalmas és megnyugtató pályáján töltött élet álmai ellen. Ok is keresik a maguk paradicsomát, de ez nem a vakok, hanem a tisztán látók paradicsoma.

Azzal, hogy az élet amplitúdójában élnek, élvezik az ember volta-képpen szabadságát, s a csupán lehetőségként létező szabadságot valódi szabadsággá teszik; csak így juthatnak el odáig, ami valóban az ember, és amivé az ember valóban lehet. Valóságossá teszik a $\chi\omega\pi\sigma\mu\omicron\varsigma$ -t a kettős emberi irányultság, az anyag összességének útja és a szellem keskeny útvonala között húzódó mélyseges szakadékat.

Mert a szellem nem az – mint sokan vélik, mert túl kényelmesek ahhoz, hogy felfogják –, ami a készből él, netán valamilyen magasztos vagy anyagtalan dolgokkal foglalkozik, hanem a világhoz való olyan viszonyulás, mely a világ egészének megértésében él, s erre a megértésre az élet amplitúdójában tesz szert. Olyan egyetemes megvilágosodás, mely nem az értelem világosságából ered, hanem az élet gyújtja fel, amikor határai kemény sarkkövébe ütközik.

Aki ezt a lehetőséget elfogadja, a szó mélyebb értelmében szabad.

Megszabadult a pusztá látszattól, mely gyengeségeinkhez és hiú reményeinkhez láncol. A magára ébredő szabadság felfedi a látszatot, s azal, hogy vállalja a veszélyt, teljes biztonságot nyer olyan életet, amelynek saját gyökere, alapja van. Mert a szabadságot önmagával folytatott harcban önmagát vette birtokba, azt a legmélyebbet, amivel bír vagy amit magába tud fogadni. Ekkor felcsillan előtte egy új élet.

Rohde óta tudjuk, hogy az olümposzi istenek és az önálló, merész, szabad emberek derűs világát kialakító görög eposz a khtonikus mítosz sötét hatalmától való megszabadulás aktusa volt; újabban Baumler valami hasonlót próbált kimutatni a görög tragédia vonatkozásában is. De a görög filozófia, az ideákban való részesezésnek, a létező eszmei megragadásának elve is lényegében a mítosz páni félelmével és a népies vallás sekélységével való szembesülés. A kereszténység a fájdalom és a bűn szférájába való leszállást jelentette, és jelenti ma is, a fájdalom és a bűn értelmének megtalálását – ismét egy új világot tárva elénk. Mindezek azonban csak megközelítőleg példái annak, amit itt mondani akarunk: az amplitúdó valójában azt jelenti, hogy az ember nem csupán külső határait ragadja meg, de saját belső határait is birtokába veszi. A szellem semmilyen valódi tevékenysége sem kizárólag az eszme szférájából indul ki. A fájdalom elsődleges forrása nem belső határaink, belső világunk. Az amplitúdóban felfogott és megtartott fájdalom azonban felfedeztetni velünk a világot, és felmutatja a világ értelmének megértésében rejlő emberi szabadságot.

A fájdalom olyan dimenzióba vet vagy vethet bennünket, amely nem zárt: ez a dimenzió önmagunk mélysége, melyet senki nem vehet el tőlünk. E belső, másféle fény felfedezéséért lehet a fájdalmat szeretni is, mert sokszorosan mélyebb és nagyobb, mint a hatalom vagy a siker mámorja. A humánus lényegéhez hozzátartozik, hogy az ember úgy érzi, a végesség nem tudja betölteni. Viszont a hatalom, a siker, a „világi” nagyság mind-mind véges dolog. A durva lelkek hadd beszéljenek a szellemiekről csak mint a világi sikerek pótszereiről. Az, akit megváltoztatott a fájdalom, már soha többé nem fog vágyakozni, ha csak nem bukik alá egy egészen más szintre, a vulgáris boldogság és a nappal rideg hatalma után. Áldani fogja azt, mely nem engedte, hogy az általános üresség és a magát hatalom- és boldogságvágnak mondott céltalanság áldozatává váljék. Ezért elsősorban az öröknek és végtelennek igaz szerelmesei azok, aki vállalják az ellenszegülést és a fájdalmat. Az ellenszegülést itt szó szerinti értelmében vesszük, mint ami

a simulékony természetesség spontán irányja ellenében hat, hiedelmek, illúzióink, kedvenc félelmek ellenében, melyek titkos vágyaikat rejtik.

A amplitúdó filozófiája végigkíséri az emberi tapasztalatoznak, álláspontoknak, élethelyzeteknek ezt a játékát, óv a közönséges illúzióktól, és szeretetet sugall a benne élő örökkévaló iránt.

(Németh István fordítása)